

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

**HAMZEHBEGI KOHNEHSHAHRI TAIEBEH
REZA**

**İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ İNFORMASIYA-KOMMUNİKASIYA
TEKNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏNİN SİSTEMİ**

5804.01 – Ümumi pedaqogika, pedaqogikanın və təhsilin tarixi

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq
üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

B A K I – 2 0 1 4

Dissertasiya Bakı Dövlət Universitetinin “Pedaqogika” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: **Ləzifə Nağı qızı Qasımova**
pedaqogika üzrə elmlər doktoru,
professor

Rəsmi opponentlər: **Akif Nurağa oğlu Abbasov**
pedaqogika üzrə elmlər doktoru,
professor

İramin Namaz oğlu İsayev
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
professor

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun pedaqogika kafedrası

Müdafiə “_05_” 10_ 2014-cü ildə saat ____ da Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 02.061 Dissertasiya şurasının iclasında kiçik akt zalında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Az – 1000, Bakı şəhəri, Üzeyir Hacıbəyov küçəsi, 34

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin elmi kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat “_”_ 2014-cü ildə göndərilmişdir.

Dissertasiya şurasının

elmi katibi:

K.R.Quliyeva,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
G İ R İ Ş

Tədqiqatın aktuallığı. Təhsil sisteminin müasir vəziyyəti informasiya inqilabı və biliklərin artması, tədris materialının əhatəliliyi və zənginliyi ilə xarakterizə olunur. Ənənəvi metodikalar öz əhəmiyyətini itirir, ona görə də tədris prosesində müasir texnologiyalardan istifadə tələbatı yaranır. Belə ki, əvvəlki dövrlərə nisbətən hazırda insan daha çox informasiyaya malik olmağa və lazım olan məlumatları əldə etməyə ehtiyac hiss edir. Yəni yaşadığımız dövrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə bağlı bəhs edilən fenomenlər xüsusi bir elm forması kimi meydana çıxan yeni texnologiyanın məhsulu deyildir. Bəlkə də baş verən dəyişikliyin nəticəsidir ki, onun təsirləri bəşər həyatının bütün sahələrində özünü aydın göstərir. Yeni əsrin mədəni, ictimai və iqtisadi həyatının bütün sahələrində informasiya-kommunikasiya texnologiyaları müvafiq təriflər meydana çıxarmışdır ki, bu təriflər sırasında təlim-təربiyə istisnaqlıq təşkil etmir. Buna görə də deyə bilərik ki, təlim sistemində struktur dəyişikliyi və yeniləşmə zəruridir.

Qeyd etdiyimiz kimi, hazırda təhsil alanlara müasir metodlardan istifadə edərək bilik və lazım olan informasiyanı ötürməkdə böyük rolunu oynayan təlim-təربiyənin öhdəsinə digər bir vəzifə də düşür. Başqa sözlə desək, təhsil sisteminin müxtəlif sahələrinin yenidən gözdən keçirilməsinə və onların tənzimlənməsinə böyük ehtiyac duyulur. Buna görə də məktəbli, müəllim, təhsil sistemi, dəyərləndirmə üsulları və s. fərqli yanaşma ilə nəzərdən keçirilir. Yəni, informasiya cəmiyyətinin yaranması təhsil sahəsindəki fərziyyələrimizi əsaslı dəyişikliklərlə qarşı-qarşıya qoyur. Buraya aşağıdakıları aid etmək olar:

- məktəblilərlə əlaqə formasının dəyişməsi;
- müəllimlərin təhsil verən, öyrənməni idarə edən və ona yardım göstərən şəxsə çevrilməsi;
- təlimin məzmununun və metodlarının dəyişməsi;
- təhsil müəssisələrinin dəyişməsi və nəzarətin öyrəndəndən öyrənənə keçməsi.

Təlim metodlarının dəyişməsi bu qəbildəndir. Keçmiş metodlarla bağlılıq təlimi bir sıra ciddi problemlərlə qarşılaşdırır. Ənənəvi təlim metodları və təlim mövzuları informasiya cəmiyyətində yaşamağa qabil şəxslər hazırlaya bilmirdi. Bu şəxslər öyrəndiklərini dəyişikliklərlə

mənimsəyə bilmək üçün lazım olan bacarıqlara yiyələne bilmələrində çətinliklərlə üzləşməli olurdular. Çünki müəllimlər təlim sahəsində yeni mühit yaratmaq zərurəti qarşısında qalırdılar.

Dəyişikliklərin əsas hissəsi yeni texnologiyaların, o cümlədən, informasiya texnologiyalarının meydana gəlməsi ilə bağlıdır. Buna görə də müasir dövrdə məktəb təlim və tərbiyə bilik, tədqiqat və yeniliklərə əsaslanmalıdır. Yeni texnologiyalardan istifadə etmək:

- öyrətmə-öyrənmə prosesinin keyfiyyətinin yüksəlməsinə;
- bərabər öyrənmə imkanlarının yaradılmasına;
- fərdi fərqlərə diqqətin göstərilməsinə;
- özünə və ətraf aləmə diqqətin artırılmasına, imkanın yaradılmasına yardım etmiş olur.

Bununla bərabər, İran İslam Respublikasının Formal və Ümumi təhsil sisteminin Strateji inkişafı ilə bağlı sənədində, rəsmi və ümumi tərbiyə sisteminin qarşısında duran əsas problemlərdən olan qloballaşma fenomenindən doğan dəyişikliklər, elm və texnologiyadakı yeniliklər, o cümlədən, yeni texnologiyalar və düşünülmüş bir şəkildə tərbiyənin tələblərinə cavab verməsi göstərilmişdir. Digər tərəfdən, sosial, mədəni və iqtisadi sahələrə məxsus bu fenomenlərin yaratdığı dəyişikliklərdən bəhs etmək və həmçinin, elm və texnologiyanın nailiyyətlərindən, onların yeniləşmələrindən təlim-tərbiyə sisteminin möhkəmlənməsi üçün istifadə etmək zərurəti geniş söylər tələb edir. Çünki mövcud vəziyyətdə bütün məktəb rəhbərləri, o cümlədən müəllimlər yeni texnologiyalardan istifadə etmək istiqamətinə yönəli bilmirlər. Eyni zamanda, məktəb şagirdlərə tərbiyə vermək üçün münasib təlim mühitinə və müvafiq təchizata malik deyildir. Tədris proqramlarında da yüksək elmi bilikdən və texnologiyalardan istifadə edilməsinə diqqət göstərilməmişdir.

Təlim-tərbiyənin səmərəliliyinin təmin edilməsi texnologiyaların inkişafı imkanlarına da əsaslı təsir göstərdi. Təsadüfi deyildir ki, təlim-tərbiyədə informasiya texnologiyalarının inkişaf etdirilməsi sənədində göstərilən gələcək planlar da bunlara xidmət etmişdir.

Sənəddə qeyd edilir ki, cəmiyyətdə və təlim-tərbiyə sistemində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına əsaslanan öyrətmə-öyrənmə mühitinin yaradılması zəruridir: burada bütün məktəblilərin yaradıcı və tənqidi təfəkkürlərini inkişaf etdirməklə, onların şəxsi bacarıqlar əldə etmələri, təlim-tərbiyə məqsədlərinə çatmaq üçün lazım olan biliklərə məharətlə yiyələnmələri, həmçinin informasiyaya əsaslanan cəmiyyətdə fəal iştirak etmək bacarığına malik olmaları vacib hesab edilir.

Sənəddə həmçinin onların həll yolları da göstərilmişdir ki, bunlar da

aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

- öyrənənlərin bilik və informasiya mənbəyi yaratması, paylaması və müvafiq şəraitdə istifadə etməsi üçün yaradıcılığının yüksəldilməsi;
- öyrətmə-öyrənmə prosesində təlim-tərbiyə metodlarının həyata keçirilməsi;
- öyrətmə-öyrənmə prosesində İKT məharətlərinin inkişaf etdirilməsi.

Sənəddə ölkənin təlim-tərbiyə sistemində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından geniş şəkildə istifadə edilməsi əsas problem kimi mənalandırılmışdır.

«Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı Proqramında (2005-2007-ci illər)» deyilir ki, bu proqramın qəbul edilməsində əsas məqsəd ölkəmizdə yeni informasiya texnologiyalarından istifadə olunmaqla təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edən, dünya təhsil sistemində inteqrasiya imkanı verən vahid təhsil mühitini yaratmaq və əhalini informasiya cəmiyyətinə hazırlamaqdır. Proqram çərçivəsində kompüter texnikası əsasında qurulan yeni informasiya texnologiyalarının mənimsədilməsi və onun bütün imkanlarından istifadə olunması, ölkənin təhsil sisteminin səmərəli idarə olunmasının təmin edilməsi, beynəlxalq informasiya şəbəkəsi vasitəsilə dünya ölkələrinin təhsil müəssisələri ilə səmərəli əlaqələrin yaradılması nəzərdə tutulur».

Müstəqillik şəraitində, yeni ictimai-siyasi, ideoloji tələblərin meydana gəlməsi, informasiya texnologiyaları, o cümlədən kompüter sistemlərindən istifadə səviyyəsi bu gün təlimin qarşısında qoyulan tələblərə tam şəkildə cavab vermir. Odur ki, məktəbdə tətbiq olunacaq texniki qurğuların istehsalını genişləndirmək və onların köməyi ilə şagirdlərə çatdırılacaq materialların, daha doğrusu, proqram təminatının hazırlanmasına diqqətin artırılması son dərəcə təxirəsalınmaz vəzifələrdəndir..

İnformasiya texnologiyaları insanların müxtəlif fəaliyyət sahələrində tətbiq olunur və hər bir şəxsin, xüsusən onun təfəkkürünün inkişafına son dərəcə əhəmiyyətli təsir göstərir. Ona görə də «Azərbaycan Respublikasının Təhsil Sahəsində İslahat Proqramı»nda təlimin texniki vasitələrindən, başqa sözlə, informasiya texnologiyalarından istifadə xüsusi vurğulanır. Sənəddə deyilir:

“Əsas məqsəd ölkəmizdə böyüməkdə olan gənclərin hərtərəfli inkişafı üçün lazımi şərait yaratmaqda ibarətdir”.

Qeyd etmək lazımdır ki, yeni texnologiya mədəniyyətinin ölkəyə daxil olmasından ən azı otuz il keçməsinə baxmayaraq İKT-dən və onun

müxtəlif növlərindən istifadə edilməsi hələ də tədqiqatçılar və nəzəriyyəçilərin diqqət mərkəzindən yayınmamışdır. Mövcud vəziyyətlə yüksək şərait arasındakı fərq informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsində araşdırmaları zərurətə çevrilir. Digər tərəfdən, tədqiqatçılar yeni texnologiyalardan istifadə etməklə təlim mühitinin gücləndirilməsinin, təlimin səmərəliliyinin artırılmasının mümkünlüyü üzərində təkidlə dayanırlar. Bundan başqa, təlim texnologiyaları üzrə tədqiqat aparənlər öyrətmə-öyrənmə prosesində yeni vasitələrdən sistemətik istifadə edilməsini zəruri sayırlar. Çünki öyrənmə təsadüfi bir şey deyildir, bəlkə də təlimlə bağılı təcrübələrin və imkanların birbaşa nəticəsidir. Buna əsasən də təlim sistemində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından münasib bir şəkildə istifadə edilməsi çox üstünlüklərə malikdir. Belə ki, informasiyanın geniş və müxtəlif mənbələrə malik olması, öyrənmənin öyrənenlərin öhdəsinə buraxılması fərdi təlimi asanlaşdırır və öyrənenlərə öz fəaliyyətini tənzimləmək imkanını verir. Həmçinin o fəal öyrənməyə kömək edir, iki və ya daha çox öyrənen və təlim mütəxəssisləri arasında tədris imkanları yaradır. Başqa sözlə desək, informasiya texnologiyaları öyrətmə-öyrənmə prosesini biliyin hazır şəkildə məktəbliyə ötürülməsindən ibarət olan ənənəvi formadan çıxararaq, fərdi və sosial inkişaf üçün informasiyanı biliyə çevirmək və ondan yararlanmaq bacarığına sahib olmaq imkanı verir. Digər tərəfdən, bəzi məktəblərdə müxtəlif kompüterlər, elektron və yardımçı təlim vasitələrinin imkanlarından hələ də istifadə edilmir. Bu da ondan irəli gəlir ki, müəllimlər informasiya-kommunikasiya vasitələrindən lazımı şəkildə istifadə qabiliyyətlərinə malik deyillər və bu sahədə münasib göstərişə və yardıma ehtiyaclar duyurlar.

İnformasiya mühitində məktəblilər ənənəvi təlimdən daha çox bilik əldə edə bilirlər. İKT-dən istifadə edilməsi sinifdə xüsusi təlim şəraiti yaradır ki, bu da, yalnız məktəblilərin imkanlarının aşkara çıxarmasına təsir göstərməklə qalmayıb, eyni zamanda onları cəmiyyətdə daha yaxşı fəaliyyət göstərməyə hazırlayır. İKT-dən səmərəli istifadə edilməsi həm müəllimlərdə və həm də məktəblilərdə zəruri qabiliyyətlərin yaradılmasından çox asılıdır.

Bu günə kimi təlim zamanı informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi üçün müxtəlif modellərdən istifadə edilmişdir. Lakin əksər hallarda bəhs edilən modellər təlim prosesində İKT-nin tətbiqi ilə deyil, daha çox İKT-nin texniki bacarıqları ilə bağılı olmuşdur.

Keysi 1996-cı ildə qeyd edir ki, müəllimlərə müxtəlif formalarda "Yeni kompüter texnologiyaları verilir. Əgər onlar tədris proqramları ilə

əlaqələndirilməsə heç bir fayda verməyəcəkdir. Çətinlik yaradan əsas məsələ həm texnologiyaların, həm də təlim proqramlarında olan ayrı-ayrı mövzuların tədrisi ilə məşğul ola biləcək təcrübəli, ixtisaslaşmış mütəxəssislərin olmamasıdır".

"Daha səmərəli və məhsuldar metod, təlim ölçüsü olub ki, təlim zamanı informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından planlı və məqsədyönlü istifadə edə bilmək ən səmərəli və məhsuldar metodlardan biri idi və təlim öyrənmə vasitəsi olan informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etmək zərurəti yaradırdı".

İngilis alimi Hofman göstərir ki, "Texnologiyadan daha çox və düzgün istifadə edilməsi müştərək öyrənmə və fərdi təlimə gətirib çıxarır".

Bir qisim alimlərin fikrincə məktəblilər internetdə verilmiş fikirləri sadəcə əldə etmərlər, ondan həm də faydalanırlar. Məktəblilərin əldə etdikləri məlumatları təkcə müəllimlərinə deyil, sinif yoldaşlarına ötürə bilmələri üçün internetdə verilmiş dərsləri düzgün sistemləşdirməyi bacarmaq lazımdır.

Öyrətmə-öyrənmə prosesində dəyişikliklər xüsusi vasitələr və alətlərdən istifadə etməklə məhdudlaşmır. Müvafiq vasitələrdən istifadə zəruri sayılsa da, təlim zamanı lazım olan üsul və vasitələri, prinsipləri və strategiyaları da nəzərə almamaq mümkün deyildir. Təkcə yeni metod bir təlim-tərbiyə sisteminin yenidən qurulmasına və öyrətmə-öyrənmə prosesində dəyişikliklərin aparılmasına səbəb olmur.

Müasir təhsil informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etmək üçün təlim modeli nəzəriyyələrini və yeni təlim formalarını, tədris metodlarını dəqiq araşdırmaq zərurəti doğurur. Bu modeldə müəllimlər və şagirdlər təlim sisteminin əsas iştirakçıları kimi nəzərdə tutulur, təlim prosesinin gedişində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etmək metodu ilə tanış olur və öz təlim formalarını irəli sürürlər.

Həmçinin İKT-nin nəzəri əsasları ilə tanış olmaqla təlim prosesində texniki qabiliyyətlər əldə edilir və ondan istifadə etmək bacarığı formalaşdırılır ki, bu da pedaqoji sistemdə İKT-nin əsasının qoyulmasına səbəb olur. Başqa sözlə desək, müəllimlər İKT modelindən istifadə etmək qaydalarına, həmçinin təlimə hakim olan üsulları İKT əsasında öyrənmə formalarına yiyələnə bilirlər.

Tədqiqatın obyektı ibtidai siniflərdə təlim prosesində İKT-dən istifadə etmək üçün lazım olan məzmun və bacarıqların verilməsi prosesidir.

Tədqiqatın predmeti ibtidai sinif şagirdlərinin təlim prosesində

İKT-dən istifadəsinin sistemini, məzmun, forma, vasitə və yollarını müəyyənləşdirmək təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi:

- Tədris prosesi üçün İKT-yə əsaslanan yeni modelin hazırlanması;
- İKT dən istifadə sahəsinin genişləndirilməsinin imkan və yollarının işlənilməsi;
- Öyrətmə-öyrənmə prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
- Öyrənmə prosesinin dərinləşdirilməsi, təsbit edilməsi və onun gücləndirilməsi imkanlarını araşdırmaqdan ibarətdir.

Tədqiqatın vəzifələri:

- Müvafiq psixoloji, pedaqoji, metodik ədəbiyyatı araşdırıb, problemin tədqiqi vəziyyətini və imkanlarını öyrənmək;
- İbtidai sinif müəllimlərinin kompüterdən istifadə bacarıqlarını aydınlaşdırmaq;
- Tədris materialının kompüterlə reallaşmış təcrübi dərslərin keçirilməsinə imkan verən metodik sistem işləyib hazırlamaq və onun səmərəliliyini pedaqoji eksperiment vasitəsilə yoxlamaq;
- İbtidai təlimdə İKT-dən istifadə üçün münasib məzmunu müəyyənləşdirmək;
- İKT-dən istifadənin səmərəli vasitə və yollarını işləyib hazırlamaq.

Tədqiqatın fərziyyəsi. Əgər ibtidai siniflərdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından düzgün istifadə edilərsə, dərsləklərə və mənimsəmə prosesinə inteqrasiya olunarsa, bu, şagirdlərin motivasiyasının yaranması və dərinləşdirilməsinə, divergent təfəkkürünün yüksəlməsinə və öyrənmə-öyrətmə keyfiyyətinin yaxşılaşmasına səbəb olar.

Tədqiqatın metodoloji əsasını pedaqoji fakt, hadisə və prosesləri öyrənmək, dərk etmək, dəyişdirmək məqsədilə istifadəsi zəruri sayılan prinsiplərin, metodların və vasitələrin məcmusu təşkil edir.

Tədqiqatın metodları. Qoyulmuş məsələnin həllinin reallaşdırılması üçün aşağıdakı tədqiqat metodlarından istifadə olunmuşdur: müşahidə, müsahibə, anket sorğusu, müqayisə, nəzəri təhlil, testləşdirmə, pedaqoji eksperiment, nəticələrin təhlili və ümumiləşdirilməsi və s. Tədqiqata Bakı şəhər 20, 21, 53 saylı və İİR-nin Rəssanə kompleks məktəbləri cəlb edilmişdir. Həmçinin tədqiqatda iki Respublikanın 1200 nəfər şagirdi, 35 nəfər müəllimi iştirak etmişdir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Ümumtəhsil məktəblərində təlimin keyfiyyətini yüksəltmək məqsədi ilə İKT-dən istifadənin səmərəliliyinin yaxşılaşdırılması yolları, sistemi, nəzəri əsasları, İKT-nin təşkili formaları müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Təqdim edilən dissertasiyanın nəticələrindən ümumtəhsilin müxtəlif pillələrində şagirdlərin İKT-dən istifadə bacarıqlarına yiyələnmələrinə kömək edə bilən, pedaqoqlara, psixoloqlara, təhsil işçilərinə öz fəaliyyətlərini səmərəli qurmaqda yararlı vasitə olmaqla bərabər, onlara lazımi istiqamət verir, praktik bacarıq və vərdişlərlə silahlandırır. Bu baxımdan tədqiqat işi böyük praktik əhəmiyyətə malikdir. Bununla bərabər, tədqiqat işindən dərslik, dərs vəsaitləri, metodik işlərin yazılmasında bir mənbə kimi istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. İbtidai siniflərdə təlim prosesində İKT-dən istifadənin yeni modeli hazırlanmış, müxtəlif fənlərin tədrisi prosesində şagirdlərin İKT-dən istifadə üzrə ilkin bacarıq və vərdişlərə, bu sahədə biliklərə yiyələnməsinin vəziyyəti öyrənilmiş, nöqsanlar təhlil edilmiş, ondan istifadənin istiqamətləri, məzmun və metodları müəyyən edilmişdir. Habelə İKT-yə əsaslanan aparıcı üsullar, təlimin eskizləri sistemləşdirilmiş, İKT ilə bağlı təlimin proqramlaşdırılmasının qiymətləndirilməsi standartları, bir neçə ötürücülü mühitdə təlim proqramlarının həyata keçirilməsinin formaları, elmi, metodik və praktik əsasları işlənmişdir.

Müdafiəyə təqdim olunan müddəalar:

- təlim prosesində İKT-dən səmərəli istifadə ibtidai siniflərdə tədrisinin keyfiyyətini yüksəltməklə yanaşı, şagirdlərdə həyatı bacarıqlar formalaşdırır;

- təlim prosesində informasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi şagirdlərdə təfəkkürün inkişafına, onlarda müstəqil və yaradıcı düşünmə bacarıqlarının formalaşdırılmasına kömək edir;

- kompyuterdən səmərəli istifadə şagirdlərin bilik keyfiyyətinə müsbət təsir göstərir.

Tədqiqatın nəticələrinin tətbiqi. Dissertasiyanın məzmunu müəllifin iştirak etdiyi 2 beynəlxalq və 2 respublika səviyyəli konfrans materiallarında, 12 elmi-nəzəri jurnal məqaləsində öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Tədqiqat işi giriş, 7 yarım fəsləli özündə birləşdirən 3 fəsildən, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**” hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılmış, tədqiqatın elmi yeniliyi şərh olunmuş, işin məqsəd və vəzifələri müəyyənləşdirilmiş, müdafiəyə çıxarılan müddəalar təqdim edilmiş, elmi – praktik əhəmiyyəti əsaslandırılmışdır.

“**Problemin qoyulması, işlənmə səviyyəsi və təhlili**” adlanan I fəsil informasiya cəmiyyətində İKT-nin yeri, problemin qoyuluşu və problemin işlənmə səviyyəsi, eləcə də təhlilinə həsr edilmişdir. Fəslin ilk yarımfəslisi «*İnformasiya cəmiyyətində İKT-nin rolu*» adlanır. Birinci yarımfəsildə İnformasiya cəmiyyətinin müxtəlif səviyyələrdə formalaşması məsələlərindən bəhs olunur.

Birinci səviyyə cəmiyyət xarakterlidir. Bu cəmiyyət qeyri-müstəqil şəkildə İKT vasitələrindən və onun nəticələrindən mühüm sahələrdə müvafiq qaydalarda istifadə etmişdir.

İkinci səviyyə elə cəmiyyətdir ki, orada bütün fəaliyyətlər birbaşa İKT-dən təsirlənir və onun əsasında kütləvi xidmətlər göstərir.

İnformasiya cəmiyyəti sürətli dəyişikliklərin baş verdiyi mühitdə yerləşmişdir. Bu mühitdə isə dəyişiklik daha çox baş verir və daha çox mürəkkəblik yaradır. Bu üç fenomen informasiya cəmiyyəti mühitinin digər cəmiyyətlərdən üstün olduğunu göstərir.

İnformasiya cəmiyyəti, hər şeydən əvvəl, fiziki fəzalardan fərqlənən elmi və texnoloji dəyişikliklərin sürət qanununa əsaslanan və bu dəyişikliklər zamanı inkişaf edən bir cəmiyyətdir. Bu cəmiyyət 2003-cü ilin yanvarında keçirilmiş informasiya cəmiyyəti qurucularının (WSIS) birinci konfransında “Qaydalar Bəyannaməsi” və “Fəaliyyət istiqamətli Bəyannamə” adı ilə hazırlanmış və çap edilmişdir. Burada yazılır: “İKT imkanlarından istifadə edilməsində məqsəd fərdlər və cəmiyyətlər üçün ədalətli, bərabər, paralel və harmonik inkişafı təmin edən informasiya cəmiyyəti yaratmaqdır”. Bu mənada informasiya cəmiyyətinə humanist, ümumi, inkişafyönlü bir cəmiyyət kimi tərif verilir. Burada hər kəs yaşayışını yaxşılaşdırmaq üçün İKT-nin imkanlarından istifadə etmək imkanına malikdir. Hətta mövcud informasiya, bilik və təhsilə yiyələnmək onun üçün asan olmalıdır, lazım gəldikdə onlardan istifadə etməli, informasiya, bilik və təhsilini başqaları ilə mübadiləyə yönəltməyi bacarmalıdır.

İKT cəmiyyətdə Vebin formalaşması ilə ictimai anlaşmanın cəmiyyət

və keyfiyyətini təsəvvür edilməz dərəcədə yüksəltmişdir. Zaman və məkan məhdudiyyətləri olmadan fərdlər, qruplar və müəssisələrin makromilli və coğrafi hədudlar xaricində məcazi şəbəkələrdə və Sayber fəzalarında bir-biri ilə əlaqə yaratmasına nail olmuş, fərdi istiqamətdə isə qabiliyyət və istedadların çiçəklənməsi üçün olduqca qiymətli imkanlar yaratmışdır. İKT idarəetməyə və müəssisələrin fəaliyyətlərinə əsaslı təsir göstərmişdir. Əslində idarəetmə prosesi və siyasətlərində İKT-dən düzgün və təsirli şəkildə istifadə edildikdə nəinki müəssisənin məhsuldarlığı və effektivliyi gözəcarpacaq dərəcədə yaxşılaşacaqdır, hətta yeni qabiliyyətlərin yüksəlməsi və düşünülmüş rəqabətin gücləndirilməsi özünü göstərəcəkdir. Bu zaman müəssisə mühitdə yaranan dəyişikliklərə və problemlərə vaxtında və münasib üsullarla cavab verəcək, çevik öyrənən, dəyişkən qabiliyyətli və inkişaf etmiş bir müəssisəyə çevrilmiş olacaqdır. Şübhə yoxdur ki, hər hansı texnoloji fenomen ikitərəfli silah olub, inkişafa müsbət təsir göstərmək imkanları yaradan təhdidlərə malikdir. Bu təhdidlər daha çox ictimai və mədəni sahələrdə özünü göstərir.

İnformasiya cəmiyyəti tarixi köklərə malikdir. İnsanlar həyatı boyunca öz mesajlarını başqalarına çatdırmaq üçün həmişə rabitə vasitələrindən istifadə etmişlər. Keçən əsrlərdə insanlar üz-üzə, göz-gözə vasitələrdən istifadə edir, təbil və tüstü vasitəsilə başqalarına mesajlar göndərirdilər. Sonra şifahi nitq meydana gəldi və ondan daha yaxşı və təsirli əlaqə yaratmaq üçün istifadə etməyə başladılar. Buna baxmayaraq, insanın əlaqə yaratmaq üçün daha inkişaf etmiş vasitələrə ehtiyacı var idi. Bu baxımdan informasiya vasitələri dəyişilməyə başlanmışdır. Informasiya vasitələri sırasına aşağıdakılar daxil edilmişdir:

- a) çap və elektron mətbuatı;
- b) radio və televizor;
- c) yeni elektron informasiya vasitələri (yeni informasiya və kommunikasiya texnologiyaları).

Müasir informasiya vasitələri artıq, sözün əsil mənasında, dinləyicilər üçün yayımlanan kütləvi informasiya vasitəsi olmayıb, mesajların və mənbələrin sayına görə ondan daha çox istifadə seçimi əldə etmişlər. Ondən istifadə edənlər öz mesajlarını seçməyə çalışırlar və bu da onların qruplaşdırılmasını daha da dərinləşdirir, insanlar arasında fərdi əlaqəni gücləndirir.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, müasir informasiya vasitələri ondan dağınıq və çeşidli istifadə etmək imkanı yaratmışdır. Amma onları çoxsaylı və kütləvi istifadəçilər adlandırmaq olmaz. Çünki bu istifadəçilər vahid mesaj almırlar, vahidliyi və eyniliyi onlardan almış çoxsaylı mesajlarla üz-

üzə gəlirlər.

İnformasiya cəmiyyətinin ən mühüm və ən geniş yayılmış göstəriciləri olan kompüter, informasiya və kommunikasiya sistemləri kimi ən yeni texnologiyaların meydana çıxması ilə müasir dövr özünəməxsus xüsusiyyətlər əldə etmişdir. Bu əsr "informasiya əsri" adlanır və cəmiyyətin özünəməxsus və xüsusi bir növünü formalaşdırır. Bu cəmiyyətə məxsus xüsusiyyətlər aşağıdakılardan ibarətdir: məsələlərin mürəkkəbliyi, sürətli dəyişiklik, informasiyanın hədsiz genişliyi və böyük vüsəti, informasiyadan istifadənin asanlığı, elm və texnologiyanın sürətli inkişafı və s. Bu xüsusiyyətlərdən ən mühümü aşağıdakılardır:

1.İnformasiya: informasiya cəmiyyətində bundan hamının böyük həcmdə istifadə edə bilməsidir;

2.İnformasiyanın ötürülməsi şəbəkələri: bir-birindən uzaq olan məkanlarda informasiya şəbəkələrinin yaradılması və inkişafını əlaqələndirmək olar, bu zaman informasiyanın alınması, ötürülməsi və saxlanılması vacib sayılır;

3.İnformasiyanın ötürülməsi strukturları: bir-biri ilə bağlı və harmonik elementlərdən ibarət topluların ehtiyacı olan vətəndaşlara informasiyanı toplayan, sistemləşdirən və yayımlayan qurumların ötürülməsidir;

4.İnformasiya texnologiyaları: Frank Vebster informasiya elementinə əsaslanaraq informasiya cəmiyyətinə tərif verir: “İnformasiyanın alınması, saxlanması və ötürülməsi istiqamətində heyrətləndirici irəliləyişlər informasiya texnologiyalarının həyatın bütün sahələrində istifadə edilməsinə səbəb olmuşdur”. Kompüterlərin insan həyatının bütün sahələrinə, o cümlədən, idarələrə, mənzillərə, maşınlara, televizorlara daxil olması, həmçinin kompüterlər vasitəsilə informasiyanın alınması və saxlanması, texnologiyalarının ucuz olması və onun uzaq məsafədən kommunikasiya və dünya şəbəkələrinin yaradılmasına təsir etməsi bəşəriyyətin həyatında əzəmətli dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. İnformasiya texnologiyaları yaxın gələcəkdə insan həyatının bütün sahələrinə təsir göstərəcəkdir. Bu texnologiyalar informasiyanın alınması, saxlanması və ötürülməsi ilə bağlı vasitələrə aiddir. Başqa sözlə desək, şəbəkə texnologiyasına uzaq məsafədən kommunikasiya, kompüter sistemləri, rabitə, informasiyanın saxlanması, internet, multimediya, proqramlar və digər müxtəlif texnologiya vasitələri aid edilir. Buna görə də informasiya cəmiyyəti şəbəkə və informasiya texnologiyalarına əsaslanır. Tamamilə mexaniki gücə bağlı olan sənaye ölkələrinin əksinə olaraq, bu cəmiyyətdə hər kəsin kompüter və informasiya əsrinə ehtiyacı vardır.

İkinci yarımfəsil “ *Problemin qoyuluşu* ” adlanır. Bu yarımfəsildə problemin həm Azərbaycan, həm İran , həm də dünya elmi-pedaqoji ədəbiyyatlarında qoyuluşu araşdırılır, bu sahədə məktəb təcrübəsi ümumiləşdirilir.

Problemin qoyuluşuna gəlincə bu qoyuluş insanın həyatından başlayır. Ona görə ki, insanlar həyatı boyunca öz mesajlarını başqalarına çatdırmaq üçün həmişə rabitə vasitələrindən istifadə etmişdir. Keçən əsrlərdə insanlar təbil və tüstü, şəkillər, mağaralardakı rəsmlər, gil və daş lövhələr, dəri, heyvan sümükləri və taxta lülələr üzərindəki rəsmlər vasitəsilə başqalarına mesaj göndərirdilər. Sonra şifahi nitq meydana gəldi və ondan daha yaxşı və təsirli əlaqə yaratmaq üçün istifadə etməyə başladılar. Əlifba və mətbəənin ixtira edilməsi ilə bərabər, ictimai rabitə vasitələri sahəsində böyük bir inqilab yarandı. Rabitə vasitələri təlimə də təsir göstərir. XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq təlim prosesində az vaxt ərzində çoxlu informasiya vermək və müxtəlif əyanilik yaratmaq məqsədilə həmin dövr üçün yeni ixtira edilmiş texniki vasitələrin çox sadə növlərindən istifadə edilməyə başlandı. Getdikcə bu sahədə mütərəqqi fikirli müəllimlər, alimlər geniş axtarışlar apardılar ki, bu da bir sıra maraqlı texniki kəşflərə səbəb oldu. Bunlardan XIX əsrin birinci yarısında pedaqoji prosesdə geniş istifadə olunacaq fotoaparata, həmin əsrin sonlarında isə Fransada (1895) Lui Lyumer və Oqyusto qardaşları tərəfindən ilk kinoproektorun ixtirasını göstərmək olar. Bundan bir neçə illər sonra təxminən XX əsrin birinci yarısında radio və televiziya ixtira edildi. Sonra yeni informasiya texnologiyaları, peyklər. internet. Multi-media, informasiya magistralları, interaktiv şəbəkələri mesaj ötürmək üçün istifadə edilmişdir. Baxmayaraq ki, bu qurğuların hər birindən təlim prosesində istifadə etmək lazım gəlmir, məhz məktəbdə kütləvi informasiya vasitələri təlim üçün nəzərdə tutulmalıdır. Lakin sonralar təlimdə vizuallığı artırmaq, bu prosesi daha da intensivləşdirmək, yəni az vaxt ərzində daha çox əyani informasiya vermək məqsədilə kütləvi informasiya vasitələri, texniki vasitələr təlim prosesində istifadə edilməyə başlandı. Bu baxımdan məlumat verən texniki vasitələr şagirdlərin bütün hiss üzvlərinə (əşitmə, görmə, həm eşitmə və həm də görmə) təsir edərək az vaxt ərzində çoxlu informasiya təqdim etməklə onların yaxşı başa düşülərək mənimsənilməsinə təmin edirdi. Hazırda müasir texnikadan yalnız nümayiş, ekran-səs informasiyalarının verilməsi üçün deyil, şagirdlərin tədris fəaliyyətinin müstəqil təşkili, təcrübə nümayişləri, məsələ həlli, laboratoriya dərsləri və sinifdəki bütün şagirdlərin qısa müddətdə biliklərinin yoxlanmasında da istifadə olunur. Bu məqsədlə, informasiya

texnologiyalarının istifadəsi və öyrənmə prosesində təsirini öyrənmək məqsədilə tədqiqatçılar bir sıra araşdırmalar aparmışlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, yeni texnologiya mədəniyyətinin ölkəyə daxil olmasından ən azı otuz il keçməsinə baxmayaraq informasiya texnologiyalarından və onun müxtəlif tərəflərindən istifadə edilməsi hələ də tədqiqatçılar və nəzəriyyəçilərin diqqət mərkəzindən kənarda qalmışdır. Mövcud vəziyyətlə daha yüksək şərait arasındakı fərq informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsində araşdırmaların aparılmasının zəruri olduğunu ortaya qoyur.

Tədqiqat işində təlim və texnologiya nəzəriyyəçilərinin və mütəxəssislərinin, eləcə də müəllimlərin fikirlərini öyrənməklə ibtidai siniflərdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi modellərindən bəhs edilmiş, təlim-təربiyədə texnologiyaların yeri müəyyənləşdirilmiş, keyfiyyətinin yüksəldilməsi yolları göstərilmişdir. Üçüncü yarımfəsil *«Problem in işlənmə səviyyəsi və təhlili»* adlanır. Bu yarımfəsildə Azərbaycan və İran alimlərinin problemlə bağlı araşdırmaları təhlil və tədqiq olunur. Elmi-pedaqoji ədəbiyyat və məktəblərində problemin işlənmə vəziyyəti geniş şərh edilir.

L.Y.Kravchenko, T.A.Lavina, T.N.Çuzavintina, N.S.Nasipova və s. informasiya kommunikasiya vasitələrinin bu və ya digər sahələrdə rolundan bəhs etmişlər.

Orta məktəbdə tədris prosesində kompüter texnologiyasından istifadə probleminə həsr edilmiş R.Y.Şükürov, M.Ə.Alışov, S.A.Zamanova, H.N.Tağıyev, T.Ə.Məmmədov, C.O.Nəbiyeva, A.Y.Fadəyeva, N.B.Rozova, A.M.Qalimova, O.B.Nazarova, N.Y.Karalyovanın tədqiqatları da problem baxımından əhəmiyyətlidir.

Belə fikrə gəlmək olar ki, hazırda ibtidai siniflərdə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə olunması üçün səmərəli sistem mövcud deyildir və bu məqsədlə münasib model hazırlanmalı və ondan istifadə edilməlidir. Bu modeldə təlim prosesində İKT-dən səmərəli şəkildə istifadə istiqamətində addımlar ata bilmək üçün müəllim, məktəbli, təlim məzmunu və öyrənmə mühitinin məzmununun açılmasına və onların rolunun işıqlandırılmasına böyük tələbat vardır.

Tədqiqatlardan fərqli olaraq məktəblərdə, xüsusilə də məktəbli şəxsiyyətinin formalaşmasının əsasının qoyulduğu ibtidai siniflərdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə üçün münasib modellər işlənmiş, həmçinin təlim-təربiyədə texnologiyaların yeri müəyyənləşdirilmiş, keyfiyyətinin yüksəldilməsi yolları göstərilməlidir.

İkinci fəsil **“Təlim prosesində İKT-dən istifadənin məzmunu və istiqamətləri”** adlanır. İki yarımfəsildən ibarətdir. Birinci yarımfəsil **“İnformasiya texnologiyasından istifadənin didaktik məzmunu”** adlanır. Bu yarımfəsildə informasiya texnologiyasından istifadənin didaktik məzmunu və ibtidai siniflərdə təlim prosesində yeni təlim texnologiyalarından istifadənin başlıca istiqamətləri və təcrübəsinin araşdırılmasına həsr olunmuş iki yarımfəsli əhatə edir.

Bizi əhatə edən aləmdə müxtəlif sistemlər mövcuddur. Bu sistemlər içərisində təhsil sistemi də özünəməxsus yer tutur. Sistem qarşılıqlı əlaqəyə malik, bir-birinin iştirakı ilə müştərək məqsədi təqib edən və gerçəkləşdirən tərkib hissələrindən ibarətdir. Əksər sistemlər bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə və anlaşımda olan giriş vahidlərinə, istehsal və çıxışa malikdir. Tərkib hissələri arasındakı anlaşma və əlaqə bir sistemin mühüm göstəricisidir. Təhsil də bu xüsusiyyəti özündə birləşdirən bir sistemdir. Hər bir toplumun yaşaması və gələcəyi üçün onun inanc, dəyər, davranış, meyl, bilik və bacarıqlarının yeni nəsillərə ötürülməsi zəruridir. Bu ötürülmənin əsasında təlim-təربiyə dayanır. Hər bir ölkənin təlim sisteminin əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, vətəndaşı üçün axtarılda olan, müasir öyrətmə-öyrənmə mühiti yarada bilir.

Təlimin səmərəliliyi texnologiyadan düzgün istifadə edilməsindən çox asılıdır.

Texnologiya praktiki baxımdan elmi kəşflərin tətbiqidir. Başqa sözlə desək, müxtəlif sahələrdə istehsal edilmiş biliklərdən əyani formada istifadə edilməsi "texnologiya" adlandırılır.

Məşhur təlim texnologiyası tarixçilərindən olan Paul Setler deyir: "Texnologiya sözü "tapmaq" və "düzəltmək" mənasındadır və əksər insanların təsəvvürlərinin əksi olaraq ancaq maşın və dəzgahlardan istifadə edilməsinə aid deyil, bəlkə elmi biliklərdən istifadə edən hər bir praktiki bacarıq və qabiliyyətə deyilir.

Beləliklə, bu gün "texnologiya" anlayışını müxtəlif səviyyələrdə nəzərdən keçirmək olar. Fəlsəfi səviyyədə texnologiya ən yaxşı (optimal) təlim mənasındadır. Predmetlərarası (fənlər) səviyyəsində bu, xammal, yaxud materialın işlənməsi, hazırlanması, vəziyyətinin, xüsusiyyətlərinin və formalarının dəyişməsi metodları və vasitələrinin məcmusu ilə müəyyən olunan prosesdir. Nəhayət, ümumtəhsil səviyyəsində texnologiyayı optimal dəyişikliklər üçün istifadə edilən biliklər, metodlar və vasitələr və materiallar, enerji və informasiyanın planlı şəkildə və cəmiyyətin, insanın və bizi əhatə edən mühitin mənafeyinə uyğun istifadəsi müəyyən edir.

Təlimin effektiv aparılması üçün müxtəlif metodlar, təlim

materialları, müvafiq təchizat və tədbirlərdən istifadə edilməlidir ki, bu da təlim texnologiyaları vasitəsilə mümkündür. Bu baxımdan öyrənməni asanlaşdırən və ya təsir gücünü artırmaq üçün bütün sistemlər və üsullar bir növ təlim texnologiyası ilə əlaqə yaradır. Bu baxımdan da təlim texnologiyasını təlim sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsi saymaq olar. Əslində təlim-tərbiyədə texnologiyadan istifadə edilməsi danışqda işlədilən öyrətmə texnologiyasıdır. Yəni görmə, eşitmə avadanlığından, monitorlardan və kompüter kilidləri səhifəsindən istifadə etməkdir.

“İbtidai siniflərdə təlim prosesində yeni təlim texnologiyarından istifadənin başlıca istiqamətləri və təcrübəsi” adlanan ikinci yarım-fəsilə İbtidai siniflərdə təlim prosesində yeni təlim texnologiyalarından istifadənin başlıca istiqamətləri və təcrübəsi özünü onda büruzə verir ki, ümumi orta təhsilin məqsədi müvafiq fənlər üzrə kiçik məktəb yaşlı şagirdlərin şifahi və yazılı nitq mədəniyyətinin, ünsiyyət bacarığının, idrak fəallığının və məntiqi təfəkkürünün inkişafını təmin etmək, eləcə də dünya sivilizasiyasının inkişafı haqqında müvafiq bilik və təsəvvürlərin formalaşdırılmasını, müasir informasiya-kommunikasiya vasitələrindən istifadə etmək qabiliyyətini, hadisələri qiymətləndirmək və öz gələcək fəaliyyətini müəyyənləşdirmək bacarığını təmin etməkdən ibarətdir.

İbtidai təhsildə informasiya üzrə kompetensiyalar (səriştəlilik) informasiya texnologiyalarından səmərəli və effektiv istifadə etməyə, təlimə integrativ yanaşmağa, dərs yükünü qənaət edilmiş vaxtın hesabına azaltmağa imkan verir. Hər bir məktəblinin istedadı və imkanları nəzərə alınmaqla müxtəlif təlim metodlarının mahiyyətini müəyyənləşdirməyə, məktəblinin təlim mövzularını mənimsəməsinin mümkünlüyünə, hər bir yerin sinif hesab edilməsi kimi məkan elastikliyinin olmasına imkan verir. Eyni zamanda dünyanın müxtəlif elm və təhsil mənbələrindən istifadə edilməsinə, elmi məsələlərlə bağlı fikir mübadiləsi aparılmasına şərait yaradır. Digər tərəfdən, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları müasir təlim metodlarının meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. Bu təlimdə fərdi fərqləri, öyrənmə üsullarını, təlimin və müxtəlif əks əlaqə səviyyələrinin (məktəblinin sinif yoldaşları ilə, müəllimlə, mütəxəssislərlə və digər məktəblilərlə əks əlaqəsi) fərdiləşdirilməsi əsasında aparılmasına və məktəblilərdə öyrənmə stimulunun artmasına və tədrisin keyfiyyətinin yaxşılaşmasına təkan verir. Dərs zamanı şagirdlər müvafiq ilkin bilikləri əldə etdikdən sonra kompüterdən istifadə edə bilirlər. Onlardan istifadə formaları müxtəlifdir. Bunlardan bəzi nümunələrə nəzər salaq: Sınıf 2 böyük qrupa bölməklə, bir qrupda nəzəri, digər qrupda kompüterdə praktik işi icra etmək olar. Eyni zamanda bir kompüterin arxasında növbə ilə iki

şagirdin işləməsi də mümkündür.

Qeyd edə bilərik ki, elə hadisələr vardır ki, onların baş verməsi üçün uzun müddətli vaxt, elə hadisələr də vardır ki, onların başa çatması üçün çox qısa bir müddət tələb olunur (saniyənin mində, milyonda bir hissəsində). Məhz belə hadisələri əyaniləşdirərək şagirdlərə göstərmək, onlarda dəqiq elmi təfəkkür; formalaşdırmaq YİT-siz qeyri mümkündür. Bu hadisələrin elmi əsaslarının; multimedia texnologiyası ilə açılaraq göstərilməsi onların əqli fəaliyyətlərini inkişaf etdirməklə daha doğru, düzgün, möhkəm elmi biliklərin formalaşdırılmasını təmin edir.

İnformasiya texnologiyaları ilə işləmək üçün yeni təlim üsulları da mühüm əhəmiyyət daşıyır. Tədqiqatların nümayişi üçün kompüterə qoşulmuş multimediyaya proyektoru və ekranı zəruridir. Hər bir müəllimin sinifdə proektora qoşulmuş bir kompüterinin olması əlverişlidir. Burada kompüter əyani vəsait rolunu oynayır.

Bütün bu qeyd olunanlara əsaslanaraq belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, hazırda təhsil sisteminin informasiyalasdırılması prosesi sürətlə gedir və şagirdləri XXI əsrdə yaşamağa hazırlaşdırmaq zərurəti yaranır. Müasir dövrdə baş verən dəyişiklik və yenilikləri nəzərə almaqla belə bir qəti fikrə gəlmək olar ki, şagirdlərin təlim-tərbiyəsini elə istiqamətə yönəltmək lazımdır ki, onlar texnoloji cəmiyyətdə yaşaya bilsinlər.

Üçüncü fəsil **«İbtidai sinif şagirdlərinin təlimində İKT-dən istifadənin imkan və yolları»** adlanır. İki yarımfəsildən ibarətdir. **“Təlim prosesində İKT-dən istifadənin imkanları”** adlı ilk yarımfəsildə əsaslandırılır ki, təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsi yollarından biri də informasiya texnologiyalarından istifadə etməkdir. Çünki informasiyanın geniş və rəngarəng mənbələrə malik olması öyrənənlərin ixtiyarına verilir, fərdi təlimi asanlaşdırır, fəal öyrənməyə kömək edir, eyni zamanda iki və ya da çox şagirdlə müəllimlər arasında təlim imkanları yaradır. Bununla yanaşı, yeni təlim-tərbiyə üsulları və metodlarının meydana gəlməsinə şərait yaradır, müəllimlər və şagirdlər üçün ömür boyu öyrənmə yollarını formalaşdırır və onları düşünməyə məcbur edir, son olaraq da cəmiyyətin ehtiyacı olan texnoloji məharətləri məktəblilərə öyrədir. Apardığımız araşdırmalar hər iki ölkənin ibtidai siniflərinin sözügedən proqram və dərsləklərində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə üçün kifayət qədər imkanların olduğunu aşkara çıxardı.

Yeni informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının meydana gəlməsi tədrisin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə öz təsirini göstərmişdir. Qeyd edək ki, təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsi yollarından biri informasiya texnologiyalarından istifadə etməkdir, çünki:

- yeni təlim-tərbiyə üsulları və metodlarının meydana gəlməsinə şərait yaradır;
- müəllimlər və şagirdlər üçün fasiləsiz öyrənməni təmin edir, onların düşünməsinə imkan yaradır;
- cəmiyyətin ehtiyacı olan texnoloji qabiliyyətləri məktəblilərə öyrədir;
- zamana, xərclərə və s. qənaət edilməsinə imkan verir;
- məktəblilər arasında kollektiv işi genişləndirir;
- məktəbliləri problemləri və çətinlikləri həll etməyə qadir olan bir səviyyəyə gətirir.

Buna görə, dövlət sənədlərində, o cümlədən, Milli Kurikulum və yeni “Təhsilin İnkişafı Üzrə Dövlət Strategiyası”nda (2013-cü il 24 oktyabr tarixi), təhsil prosesində informasiya - kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, İKT-dən istifadə dünya tədqiqatçılarının da diqqət mərkəzində olmuşdur.

İnformasiya texnologiyası informasiyanın alınması, saxlanması və ötürülməsi ilə bağlı vasitələrə aiddir. Başqa sözlə, şəbəkə texnologiyasına uzaq məsafədən kommunikasiya, kompüter sistemləri, rabitə, informasiyanın saxlanması, internet, multimediyaya, proqramlar, peyklar, informasiya magistralları, Interactive şəbəkələri, hiper- mətnlər, video-konfranslar, elektron təhsil, vebloqlar və digər müxtəlif texnologiya vasitələri aid edilir.

Araşdırmalardan məlum olmuşdur ki, XIX əsrin sonları və XX əsrin əvvəllərində yeni informasiyalar ortaya çıxmışdır. Eləcə də aparılan tədqiqatlar göstərdi ki, İnformasiya-Kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə tədrisə ayrılan vaxta qənaət etməklə ibtidai siniflərdə təlimin effektiv həlli ödənilir. Bu zaman şagirdlər üçün münasib olan praktik tapşırıqlar asanlaşır. İnformasiyaya yiyələnmə mədəniyyətləri yüksəlir. Fənn sahəsində bilikləri dərinləşir, informasiya texnologiyaları ilə işləmək maraqları güclənir.

Dissertasiyada hər iki respublikanın ibtidai siniflərində tədris olunan II, III, IV siniflərin dərslikləri problem baxımından araşdırılır. Hər bir dərsliyin imkan və yolları müəyyənləşdirilir. ***“Şagirdlərin təlimində İKT-dən istifadənin vasitə və yolları”*** adlı ikinci yarımfasildə ibtidai siniflərdə İKT-dən istifadənin vasitə və yolları müəyyənləşdirilir. 3 mərhələdən ibarət keçirilən eksperimentin nəticələri ümumiləşdirilir. Bakı şəhərinin 20 və 53 saylı məktəblərinin II, III, IV siniflərində və İranın Tehran şəhər şəhərdə rəsənə məktəblərində eksperiment keçirilmişdir. Eksperimentlər əsasən «Filmdən istifadə etməklə», «İnformasiyanın toplanması», «Qrup üzrə», «Kompüterdən istifadə», «İnformasiyaya yiyələnmək»,

«Kompüter fiqurlardan istifadə», «Praktik iş üzrə aparılan», «Tədqimat üzrə aparılan», «Online oyunu üzrə», «Email üzrə» və s.) istiqamətlərdə aparılan eksperimentlərin səmərəlilik nəticələrinin ödənilməsi öyrənilmişdir. Hər iki respublikanın ibtidai siniflərində təlimdə İKT-dən istifadədən əldə edilən müsbət nəticələr 25 cədvəldə ümumiləşdirilir. Hər iki respublikanın ibtidai siniflərində hazırlanmış yeni modellər əsasında açıq dərslər təşkil olunmuş, maraqlı nəticələr alınmışdır.

Tədqiqatın **nəticələrini** bu cür ümumiləşdirmək olar:

İnformasiya texnologiyalarından geniş istifadə edilməsi cəmiyyətin hər bir üzvi tərəfindən bu elmin öyrənilməsini zəruri etmişdir. Həmin fəaliyyətə məktəbdən başlanılması məqsədəuyğun sayılmalıdır. Çünki yeni texnologiyalardan istifadə etməklə təlim şəraitini gücləndirmək və elmi tədqiqatlar yolu ilə təlimin məhsuldarlıq səviyyəsini yüksəltmək olar. Lakin mühüm olan məsələ bundan ibarətdir ki, yeni texnologiyanın meydana çıxması ilə əvvəlki texnologiya yox olmur, yeni texnologiya əvvəlki texnologiyaları təkmilləşdirir, lakin onların yerini tutmur.

Bəşəriyyətin həyatına hərtərəfli təsir göstərən kompüter texnologiyası və telefon, peyk kanalları və internet kimi rabitə sistemlərinin meydana çıxması bu problemə diqqət yetirilməsini zəruri sayır.

Kompüterləşmə - informasiyalaşmanın zəruri şərtidir, lakin kifayətləndirici deyil. Kompüter tətbiq edilməsi təlim prosesində kardinal dəyişikliklərə gətirib çıxarmalı olan alətdir.

İnformasiya texnologiyası informasiyanın alınması, saxlanması və ötürülməsi ilə bağlı vasitələrə aiddir. Başqa sözlə desək, şəbəkə texnologiyasına uzaq məsafədən kommunikasiya, kompüter sistemləri, rabitə, informasiyanın saxlanması, internet, multimediya, proqramları və digər müxtəlif texnologiya vasitələri aid edilir.

İnformasiyalı cəmiyyətdə İKT-nin yeri, mahiyyəti, tarixi, didaktik məzmunu, ona yanaşmalar, informasiya texnologiyalarının təlimdə rolu, prosesi, imkanları, yolları şərh olunmuşdur.

Təhsil elə bir sistemdir ki, burada müəllimlər, şagirdlər, təhsil kontingenti və öyrənmə mühiti təlim sisteminin əsas iştirakçıları kimi nəzərdə tutulur. Əgər bu əsas fəaliyyətdə İKT-dən istifadə etmək üçün qabiliyyət və hazırlıqları, yarada bilsək, o halda təlim-tərbiyə sistemində onun inkişaf etdirilməsi üçün lazımi iş görüldüyünü iddia etmək olar. Təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsində İKT-nin rolunun böyük olduğunu görə bilərik

Pedaqoji-psixoloji və metodik ədəbiyyatın öyrənilməsi onu söyləməyə əsas verdi ki, ibtidai siniflərdə fənlərin tədrisində texnoloji bacarıqların formalaşdırılmasının əhəmiyyəti yüksək qiymətləndirilir, lakin bu baca-

rıqların formalaşdırılması imkanlarının həyata keçirilməsi və tətbiqi formalarının araşdırılıb üzə çıxarılmaması müəllimləri problemin həllində çətinliklərlə üzləşdirir.

Ümumən, tədqiqatın nəticələri aşağıdakı qənaətlərə gəlməyə imkan vermişdir:

- hazırki yüzillikdə təlim-tərbiyə sistemində yeni informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi inkaredilməz bir zəruriyyətdir. Buna görə də, həm müəllimlərdə, həm də şagirdlərdə tədris prosesində İKT-dən səmərəli şəkildə istifadə etmək üçün zəruri bacarıqlar yaradılmalıdır.

- bütün sahələrdə, xüsusilə də təlim-tərbiyə sahəsində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi çox zəngin nəzəri bazaya malikdir. Ona görə ki, təlim sistemlərinin əksəriyyətində “İKT-nin inkişaf etdirilməsi” layihələrinin hazırlanması və ölkə, region və məktəb səviyyəsində həyata keçirilməsi zəruri hal hesab edilməlidir.

- mövcud şəraitin, təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası, yeni kurikulumların tələbləri və elektron həyatın yeni araşdırmaları böyüməkdə olan nəslin, o cümlədən ibtidai sinif şagirdlərinin informasiya – kommunikasiya texnologiyalarından istifadə əsasında tərbiyəsinin səmərəliliyini yüksəldilməsi təmin edilməlidir.

- mövcud imkan və optimal yolların düzgün və yerində müəyyənləşdirilməsi tədris prosesində ibtidai sinif şagirdlərinin informasiya – kommunikasiya texnologiyalarından istifadə əsasında tərbiyəsinin səmərəliliyinin artırılmasında önəmli amildir. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəblərinin 1-4-cü və İran İslam Respublikasının ümumtəhsil müəssisələrinin 1-6-cı siniflərində apardığımız araşdırma, eksperiment, müsahibə və sorğuların nəticələri ilə bu, təsdiq və təqdir olunmuşdur;

- tədris prosesində müəllim informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının müxtəlif vasitələrindən istifadə etməklə şagirdlərdə müxtəlif texnologiyalarla tanış olmaq və onlardan istifadə etmək üçün zəmin hazırlayır. Başqa sözlə desək, İKT bacarıqlarını dolayısıyla şagirdlərə öyrədir. Bu da onların öyrənməsində olduqca böyük rol oynayır;

- əgər müəllimlər müxtəlif fənlərin məzmununa uyğun olaraq tədris prosesində müxtəlif İKT vasitələrindən istifadə etmək bacarığına yiyələnmiş olarlarsa, yaxud da ümumi baxışda informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə edərlərsə, şagirdlərdə İKT vasitələri ilə bağlı ümumi dünyagörüşünün formalaşmasına imkan yarana bilər

- yeni informasiya texnologiyalarının ibtidai siniflərdə fənlərin tədrisində tətbiq olunmasının aktuallığı pedaqoji eksperimentlər vasitəsilə sübut olunmuşdu.

- İstər Azərbaycan Respublikasında, istərsə də İran İslam Respublikasında ibtidai siniflərdə tədris olunan fənlərin mənimsənilməsində informasiya-kommunikasiya texnologiyaları vasitələrindən istifadə etmək imkanı mövcuddur və müəllimlər bunlara yaradıcılıqla yanaşa bilərlər.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə şagirdlərin motivasiyasına və öyrənmə, mənimsəmə səviyyəsinin yüksəlməsinə də müsbət təsir göstərə bilər. Azərbaycan və İran İslam Respublikaları nümunəsində əldə edilmiş elmi ümumiləşdirmələr və nəticələr əsasında tədris prosesində ibtidai sinif şagirdlərinin informasiya – kommunikasiya texnologiyalarından istifadə əsasında tərbiyəsinin səmərəsini yüksəltmək məqsədilə aşağıdakı əməli təklifləri təqdim etmək məqsədəuyğun olardı;

İnformasiya – kommunikasiya texnologiyalarından ibtidai siniflərdə istifadə çox vacib məsələlərdəndir.

İbtidai təhsil mərhələsində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından səmərəli və şagirdlərin imkanları səviyyəsində istifadə edilməsi diqqətdə saxlanılmalıdır.

Öyrətmə-öyrənmə prosesində informasiya - kommunikasiya texnologiyalarından istifadə edərkən müəllim və şagirdin yeri, rolu və vəzifələrinin müəyyənəşdirilməsi zəruridir;

İbtidai siniflərdə tədris olunan mövzuların mənimsənilməsində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə edilməsini optimal yollarının axtarılmasına daha diqqətlə yanaşılmalıdır;

Tədris prosesində informasiya texnologiyalarından istifadə etmək üçün zəruri zəminlərin hazırlanması məqsədilə müəllimlərin kompüter və informasiya texnologiyaları ilə işləmək bacarığına malik olması zəruridir;

İKT əsasında tədris planlarının hazırlanması və onlardan istifadə olunması vacibdir. İbtidai siniflərdə təhsilin informasiyalaşdırılması kontekstində fənlərin tədrisi prosesi şəraitlə bağlı mütəmadi modernləşdirilməli və buna uyğun olaraq məqsəd və vəzifələri müəyyənəşdirilməlidir.

Əgər təlim tədris prosesində müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməyi qərara alarsa, hər fənnin mövzularını yenidən nəzərdən keçirilməli və onlar texnologiya vasitələrindən istifadə etməyə imkan verən müasir problemlər əsasında hazırlanmalıdır;

İbtidai siniflərdə müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etmək məqsədilə məktəblərdə münasib proqramlar və avadanlıqdan ibarət bazanın olması zəruridir.

Dissertasiyada aşağıdakı **təkliflər** irəli sürülmüşdür.

Müxtəlif dərsləklərdə, təhsil proqramlarında İKT-dən istifadənin əhəmiyyəti nəzərə alınmalıdır;

- ibtidai siniflər üçün yazılmış dərslək və dərslək vəsaitlərində İKT-nin məzmunu müəyyənləşdirilməlidir;

- müəllimlər dərslək planında İKT-nin yerini müəyyənləşdirməlidirlər.

Dissertasiyanın əsl müddəaları müəllifin aşağıdakı **əslərində** dərc olunmuşdur:

1. Təhsil prosesində informasiya və telekommunikasiya texnologiyasının tətbiqi // Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Bakı Dövlət Universiteti, "Gənc İstedadlar" Liseyi, 2011, s.268-271

2. Təhsilin qloballaşmasında informasiya texnologiyalarının rolu / Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Bakı Dövlət Universiteti "Pedaqogika elminin inkişafında yeni mərhələ" Beynəlxalq elmi-praktik konfransı. 2011, s.275-278

3. Information Literacy; A Prerequisite for practicing Information and communication technology in Education // Kültür Evreni, Uluslararası Hakemli Sosial Bilimler Dergisi, Ankara -Türkiyə. 2012, №13, s.17-23

4. İbtidai siniflərdə informasiya texnologiyalarının təlimi əsl istiqamətlərdən biri kimi // Bilimsel Eksen, Uluslararası Hakemli Sosial Bilimler Dergisi, Ankara -Türkiyə, 2012, №7, s.33-40

5. Müəllimlər və informasiya-kommunikasiya texnologiyaları // Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu, II Beynəlxalq Elmi konfrans. 2012, s. 257-261.

6. Təlim -tədris prosesi və informasiya - kommunikasiya texnologiyaları // Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi Əsərləri, 2012, №1, s.139-141

7. Təlim prosesində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının rolu // Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun Xəbərləri. 2013, №1, s.107-114

8. Dərslək məqsədləri üçün Milli Kurikulum, müştərək bacarıqlar və öyrənmələrə diqqət salmaq bir uyğun istiqamət kimi // İran Təhsil Nazirliyi, İbtidai Təhsil jurnalı, 2012, №5 s.8-9

9. Cəmiyyətdə informasiya texnologiyalarından istifadənin inkişaf prosesi / Bakı Dövlət Universiteti "Təhsil və cəmiyyət " elmi-praktik konfrans. Bakı, 7 may 2013, s.82-90

10. Elektron öyrənmə informasiya- kommunikasiyası texnologiyası kimi / Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Bakı Dövlət Universiteti "Təhsil və cəmiyyət " elmi-praktik konfrans. Bakı, 7 may 2013, 149-151

11. Using ICT as a Strategy to Increase Quality of Education Process / European Conference on Social Science Research, Türkiye. 2013, 3 s.

12. Təlim prosesində yeni təlim texnologiyalardan istifadənin başlıca istiqamətləri // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Xəbərləri. 2013, №2, s.316-319

13. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları təlim informasiya vasitəsi kimi // Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutu, Elmi Əsərlər. 2013, №1, s.126-129

14. İnternet İnformasiya-kommunikasiya texnologiya vasitəsi kimi və onun öyrətmə-öyrənmə prosesinin keyfiyyətinin yüksəkləndirilməsində rolu // Pedaqoji Universitet Xəbərləri. 2013, №4, s.461-465

15. Evolution And Development Of Information And Communication Technology And Its Role In Learning Process // Bilimsel Eksen , Uluslarasi Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, Ankara -Türkiye. 2013, № 10, s.53-60

16. Multimedialar informasiya-kommunikasiya texnologiya vasitəsi kimi // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Təhsildə İKT 2013, №2, s.32-40

Система использования информационно-коммуникационных технологий в начальных классах

Резюме

Исследование состоит из введения, 7 полу глав и 3 глав, заключения и использованной литературы.

Во введении обосновывается актуальность темы, излагается научная новизна, определяются цель и задачи работы, предлагаются положения выдвигаемые на защиту, научно-практическая значимость исследования.

Первая глава называется- «Постановка, уровень разработки и анализ проблемы». В ней раскрывается место ИКТ в информационном обществе, изучается постановка проблемы в научно-методической литературе, разъясняются основные направления и опыт использования учебных технологий в учебном процессе начальной школы.

Вторая глава называется - «Содержание и направления использования ИКТ в учебном процессе». В ней раскрываются дидактическое содержание информационных технологий, основные направления исследования.

Третья глава диссертации – «Возможности и пути использования ИКТ в обучении школьников начальных классов». В ней рассматриваются возможности использования ИКТ в учебном процессе, определяются средства и пути их использования.

В заключении обобщаются выводы и основные проблемы исследования.

The system of using ICT in primary school

Summary

The dissertation contains introduction, 3 chapter, 7 section, and summary and references.

In the Introduction part, the essence and impotency of the subject, the innovations of the research, and the purpose, have been discussed and the research assumptions are analyzed. Theoretical and practical significance of research are proposed.

The trend of problem and literacy have discussed in the first Chapter. In addition the role of ICT in the education process has been viewed and the researches about the subject are studied.

The concept and methods of application of ICT in the education process is the topic of chapter two. Application of ICT in education in the primary school and the methods and experiences for implementation of ICT in the primary school also discussed in this chapter.

The title of chapter three is "the capabilities, opportunities and tools of ICT which used in the educational process in primary schools ". The capabilities and abilities of application of ICT in the educational process have been discussed in this chapter and also wide range of tools and techniques for application of technology has been explained.

The thesis ends with general conclusions and a list of used scientific literature.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

Гамзехбейги Кохнешехри Тайибех Реза

**Система использования информационно-
коммуникационных технологий в начальных
классах**

5804.01 – общая педагогика, история педагогики и
образования

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание учёной степени доктора
философии по педагогике**

Б А К У - 2014